

EL NOM HISTÒRIC DE LA LLENGUA VALENCIANA

Testimonis arreplegats de diversos autors
Disposts i ordenats per A.Vila Francés i A. Vila Moreno

Pròlec

En la llarga i encarniçada “batalla de la llengua” que enterbolix la convivència dels valencians i fa sema la collita cultural tan generosa com dificultosament conreada pels nostres entepassats, una qüestió està clara, o a lo manco hauria d’estar-ho, d’acort en la manollada de documents que tants investigadors –d’una i d’atra banda- han anat donant a conéixer en ratificada unanimitat: el nom de la nostra llengua. Un nom que des de que, a lo llarc del XIV, anà concretant les vacilacions primeres a través de denominacions com romanç, llatí, pla, romanesc, vulgar, valencià..., i que ha pogut anar acompanyat de epítets i qualitats diverses, com llengua, idioma, parla, dialecte, volguda, nostra, vulgar, etc; pero que, en quan escomencen les denominacions onomàstiques precises, allà a mitat dels sigle XV i coincidint en la conscienciació del poble valencià com a lliure i autònom i l’evolució del llenguatge lliterari, ya sempre ha rebut el mateix nom: llengua valenciana/valencià.

Tan clarificadora unanimitat ya ha segut posada de manifest per autors com Vt. Ll. Simó Santonja (¿Valenciano o catalán?), J. Giner (Aportacions bibliogràfiques en torn a la identitat de la llengua valenciana), J. Albiñana (Crit de la llengua), S. Faus (Recopilació històrica sobre la denominació llengua valenciana) o A. Ferrando (Consciència idiomàtica i nacional dels valencians) i, per tant, pot paréixer innecessari insitir en el tema, més encara quan veem que els defensors de la denominació anti-històrica de catalana “no donen importancia” a tan incontrovertida realitat, deixant de banda un assunt perdut i qualificat de mera “qüestió de noms” o intentant salvar el dilema pel fet d’assumir el nom, pero donant-lo com a sinònim local del terme general “català”.

No obstant, creem que es deu insistir en el tema i seguir arreplegant del camp de l’història els amagats testimonis que, plana i reiteradament –perque no cal avalat per a dir lo que és clar i evident- venen reafirmant que no sols en València es parla valencià sino que esta llengua és distinta de la catalana, a la que, tradicionalment, se li dona la condició de germana,

Perque a pesar d’esta proximitat geogràfica i estructural les contraposicions llingüístiques a que les característiques diferencials han portat, ha exigit que, en ocasions i des del sigle XV, es facen adaptacions i encara traduccions que –no és tan sols casualitat- habitualment són del català al valencià, cosa que, per una atra part, no pot estranyar, donada la pràctica unanimitat en el reconeixement històric de dos llengües distintes.

Es aclaridor ad este respecte el comportament del jurat que, en la festa celebrada per la societat lliterària-humorística de Barcelona nomenada *Lo Niu Guerrer* el dia 8 de setembre de 1878, li negà un premi a la comedieta valenciana “Tres héroes de camaled” en el pretext de: “que si en lloch de ser valenciana havera segut escrita en català... lo Jurat li havera otorgat dit premi segon, que quedà per adjudicar”.

És la mateixa percepció diferencial que té Carles Ros quan arreplega els refrans catalans del Dr. Carles Amat per a traduir-los i acomodar-los al valencià o José Brusola al fer –1853- la traducció al valencià de l’obra catalana de Narcís Fagés de Roma: Aforismes rurals per a donar-los a conèixer als nostres llauradors.

També les obres teatrals –encara que solen representar-se en les dos comunitats- han segut ocasionalment traduïdes per a salvar les dificultats llingüístiques que per al

públic podia portar i aixina veem com es posa en valencià en 1874 l'obra "Les Joyes de Roseta", drama en tres actes i en vers escrita en català per S. Pitarra i traduït i arreglat a l'escena i costums valencianes per L. Torromé.

Són, diran segurament alguns, casos aïllats. Sí, aïllats efectivament; pero per raó de carències investigadores perquè, si insistim i profundisem en el tema, la tasca és agraïda al temps que dura. És lo que ha passat en l'investigació bàsica del present treball, que només aspirava a obrir un nou camí per als investigadors del tema endinsant-nos en els lligalls, folis i pàgines dels nostres documents escrits de caràcter no lliterari i especialment de temàtica jurídica i administrativa..

La conveniència de reafirmar la defensa del nom històric de llengua valenciana en estos moments de greus decisions és lo que ha fet que, darrerament, se li aconsellara a l'autor, incloure en el present treball no sols les troballes anteriorment publicades pels investigadors ades nomenats: Simó, Giner, Albiñana i Faus, sino també els molts eixemples i referències que apareixen en publicacions de Sanchis Guarner, A. Ferrando o J. Ventura, lo que ha permés realisar l'ampli corolari de citacions documentades que venen a continuació.

A pesar d'estes forçades similituts en obres anteriors, la present manté l'entitat i característiques pròpies suficients com per a poder ser considerada com un instrument vàlit i diferenciat de les seues estimades predecessores en donar a conèixer una cara de la temàtica investigadora no treballada pels autors que acabem de citar.

I, además, veem que si els testimonis històrics de caràcter judicial i/o administratiu arreplegan sistemàticament les referències a la llengua regnícola en l'única denominació en que és coneguda històricament, la de "llengua valenciana", no es queden darrere els freqüents aclariments idiomàtics que fan saineters i tractadistes en descriure les característiques importants de les obres impreses en la segona mitat del sigle passat.

Sabem, naturalment, que també foren molts en esta darrera época, els autors i erudits que, encapçalats per Constantí Llombart, triaren la denominació renaixentista i "ratpenatista" de *llemosí* i donaren este nom a la variant culta, deixant el de *valencià* per a la parla popular; pero és lligítim supodre que en el fondo la postura de Llombart o de T. Llorente (pare i fill) i uns atres renomats renaixentistes i "ratpenatistes" o "l'invent" posterior de Nicolau Primitiu, no són més que uns intents llògics per a mantindre la diferenciació llingüística davant de les intencions anexionadores que escomençaven a mostrar els "companyons" catalans.

Llevat d'estes acepcions, ben localisades cronològicament, el nom històric de la llengua pròpia nos apareix sempre en la denominació de **valenciana** i en les pàgines que seguixen va una bona mostra (tallada convencionalment en els anys xixanta) de lo que acabem de afirmar. Si és o no suficient no pareix que siga qüestió de quantitat o qualitat, ni de noms ni de testimonis, és simplement qüestió d'admetre o no consignes donades i abundosament escampades en l'intent de convertir-les en dogmes, rebujant el veredict de l'història.

Alfonso Vila Moreno
València, estiu del 2000

APORTACIONS BIBLIOGRÀFIQUES

1395. Regne de València.

*...Tret del llatí en nostra vulgada lengua materna **Valenciana** així breu com he pogut jatssessia que altres l'agen tret en lenga catalana; empero com lur stil sia fort larch e quax confus...*

Canals, Antoni: "Valerio Maximo", pròleg-dedicatòria, fol. 4 del còdex de la Biblioteca de la Universitat Lliterària de València.

1408, Juny, 28. València

*Et sia la veritat del feyt que les paraules que foren entre vós, dit honrat sényer en Loís Sendavena e lo dit comanador (d'Onda) fossen **en vulgar lengua valenciana**, e foren aquestes e semblants en efecte...*

AHN de Madrit, Ordens Militars, carp 553 núm 1358 P. Du la referència A. Ferrando: *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, pàg. 36

1412, Juny, 6. Casp

*...Consimilem literam idem domini depurati expedire mandrunt, in ydiomate **valentino**, parlamento generali Regni Valentiae...*

Acta notarial del 6 de Juny de 1412 sobre el Compromís de Casp. Citada per Salvador Faus i Sabater en: "*Recopilacio historica sobre la denominacio llengua valenciana*", pàg. 29; València, 1994.

1414, Octubre, 26

*Sàpien tots com yo, Felip Bricet, pelicer ... per pacte special me aferme ab vós, En Johan Sànxez, il.luminador, alias scrivent... a apendre de legir e scriure de letra e scriptura de **lengua valenciana en pla o al romans**, en tal forma e manera que yo sàpia scriure e legir libres... Et yo, En Joan Sànxez, il.luminador qui.s dessus dit, promet a vós, En Felip çbricet, et al notari dessus scrit, stipulant e reebent, que yo us ensenyaré de legir e scriure **lengua plana valenciana** en tal forma que vós, per vós mateix, porets legir e scriure vostres libres...*

Archiu del Patriarca, protocol de Bononat Ferrer, 2.156, citat per L. Cerveró en "*Pintores valencianos*" i reproduït per A. Ferrando: "*Consciència idiomàtica i nacional del valencians*", pàg. 46

1418 ¿València?

*...E lo present transladador ha transladat en **lengua valenciana**, per donar delit de legir a un seu special senyor e amich, e als de sa nació desús dita.*

Brunetto Latini: "*Llibre del Tresor*", Edició de Barcelona, 1971, pàg. 76. Citat per G. Colom en "*La llengua catalana*", pàg. 61 i copiat de A. Ferrando: "*Consciència idiomàtica...*" pàg. 47.

1468, apud

...la suavitat de les seues elegants paraules (es referix a Joan de Pròxita) que, en art..., els vivents tots excel.lia, en celsitud d'alt gentil estil en **vulgar de valenciana prosa**

Joan Roïa de Corella: "Parlament en casa de Berenguer Mercader". Vid. M. de Montoliu: "Un escorç en la poesia i la novel·lística dels segles XIV i XV", pàg. 154. Copiat de A. Ferrando: "Consciència idiomàtica..". pàg. 47

1475, Abril, 8.

Segons un document exhumat per Sanchis Sivera i (...) publicat en 1930 en l'inventari de bens del cavaller Pere Sarró, del 8 d'abril de 1475, es parla d'una biblia "de forma major en lengua **valenciana**, de empremta", i en un altre pergami del 28 de març del mateix 1475, descobert per Ramón Robres i encara inèdit –segueix dient Sanchis Guarnier (sic)– s'esmenta "una biblia major en pla, en llengua **valenciana**, de empremta, en paper, amb cobertes de fust amb quatre gafets..."

Ventura, J.: "Inquisició espanyola i cultura renaixentista al P.V."; pàg. 187, València, 1978. Vid. també A. Ferrando: "Consciència idiomàtica... pàg. 48

1477, València

En llemosi estava escrita també una Bíblia d'un tal Llagostera, de la qual, en 1477, vullgueren en València traure una Bíblia impresa, "e perquè havia gran treball en mudar los vocables llimosins a la **llengua valenciana**, cessà de fer dita corecció".

Costa, J. "La desqualificació". En "Levante" de 16-2-1995

1478. València

Acaba la Bíblia molt vera e catholica, treta de una biblia del noble mossen Berenguer Vives de Boïl, cavaller, la qual fon trellada de aquella propia que fon arromançada en lo monestir de Portacoeli, de llengua latina en la nostra **valenciana**...

Ferrer, Fray Bonifaci. Colofó de la "Biblia valenciana", València, Març de 1478

1481. Barcelona.

... en la present lengua **valenciana** transferida...

Fenollet, Lluís de: "Hystoria de Alexandre", colofó; Barcelona, 1481.

1482. València.

...esplanat de lati en **valenciana** lengua..

Pereç, Miquel (traductor): "De la imitació de Jesuchrist...", pàg. 1; València, 1482.

1485. València

...Descriure en vulgar de **valenciana prosa**...

Roïç de Corella, Joan: "Ystoria de Joseph", pròleg; València, 1485. L'obra es va imprimir en 1506

1489. Venècia.

*...Johanis Setephani viri eruditissimi civis valentiani regie auctoritate notarii publici: latina et **valentiana** lingua: exactissima diligentia emendatus..*

Esteve, Joan: “*Liber Elegantiarum*”, colofó; Venècia, 1489.

1490. València.

*...me atrevire expondre: no solament de lengua anglesa en portoguesa. Mas encara de portoguesa en vulgar **valenciana**...*

Martorell, Joanot: “*Tirant lo Blanch*”, dedicatòria; València, 1490.

*“Aci feneix lo llibre del valeros e strenu caualler tirant lo blanch, princep e Cesar del Imperi Grech de constantinoble. Lo qual fon traduit de Angles en lengua portoguesa. E apres en vulgar **lengua valenciana**...*

Martí Joan de Galba: “*Tirant lo Blanch*”, colofó; València, 1490

1491. València

*Per prechs del reverent mestre Pere Calaforra..., he yo traduït de latí en **valenciana prosa** lo libre de mestre Johan Gerson...*

Peres, Miquel, dedicatòria (a sor Isabel de Villena) del *Libre del menyspreu del món*. En la rúbrica general del *Libre primer* figura, en canvi, que el tractat fon *splanat de latí en **valenciana lengua***.

1507. Barcelona

El 1491, el prologuista de l'Art de ben morir... afirmava: “deliberé de traure'l segons la possibilitat del meu pobre entendre en lenguaje català clar e manifest estil”; però en l'edició barcelonina de 1507 del mateix opuscle, feta a la vista de la valenciana de 1497, la susdita frase apareix així: “... he deslberat traure'l segons la possibilitat del meu pobre entendre en lengua valenciana e manifest estil”

Ferrando Francés, A.: “*Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*”, València, 1980, pàg. 54

1493. Barcelona

*Traduït de llengua castellana: en estil de **valenciana prosa**...*

Vallmanya, Bernardi: “*Lo carcer d'amor*”, dedicatòria; Barcelona, 1493.

1494. València.

*Puix les vides de innumerables sanctes en vulgar prosa se troben en tots los idiomes escrites ...no deu esser en la nostra **valenciana lengua callada**...*”

Pereç, Miquel: “*Vida de la Sacratissima Verge María*”, De l'endrea a Na Monpalaua de Castellví; València, 1494.

1495

*...de vulgar lengua castellana en stil de **valenciana prosa***

Vallmanya, Bernardí: “*Lo cordial de l'ànima*”, colofó. Traducció de 1495

1495. València.

...*de vulgar ydioma castella en valenciana prosa...*

Vallmanya, Bernardí: “*Revelacio del Benaventurat apostol Sanct Pau*”, colofó.
Traducció de 1495, València.

1496. València.

...*trelladada de lati en valenciana lengua...*

Roïç de Corella, Joan: “*Cartoxa*” (primera part), colofó; Traducció de 1496,
València.

1497. València

És editada a València, “*en lengua valenciana*”, la versió, atribuïda a Francesc Eiximenis, del breu tractat llatí *Art de ben morir*”

Ferrando Francés, A.: “*Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*”,
València, 1980; pàg. 51

1497. Barcelona

El 1497, llegim al colofó de l'edició barcelonina del “Tirant lo Blanch”, que fou “traduït de anglés en lengua valenciana”

Ferrando Francés, A.: “*Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*”,
València, 1980, pàg. 54

1499. València.

...*traduït de lati en valenciana prosa...*

Pereç, Miquel: “*Vida de Sancta Catherina de Sena*”, dedicatòria; València,
1499. Citat per S. Faus i Sabater: “*Recopilacio...*”, Pàg. 42. J. Ventura també cita este llibre, pero el data en 1486: “*Inquisició espanyola...*”, pàg. 144.

1500. València

A honor, laor y glòria de la Trinitat Sanctíssima, acaba la segona part del Cartoxà, traduhida de latina lengua en valenciana prosa per...

Roïç de Corella, Johan, Colofó. València, 1500

1500. València

“*En el pròleg a les “Notes ordenades per lo reverent mestre Bernat Vilanova, àlias Navarro” (València, 1500), destinades a l'ensenyament del llatí, el seu autor, per bé que s'autoproclama navarrés, declara tanmateix que els exemples que hi donarà els posarà en el seu “valentino idiomate”, tot dient que ignora el que s'esdevé en altres llengües”*

Ferrando Francés, A: “*Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*”, València, 1980, pp. 51-52.

1502. València.

... *ex italico sermone in **valentinum**...*

Flisco, Stefano: “*Sinonima Variatiorum Sententiatum*”, començament i colofó. Traducció de Jeroni Amiguet, València, 1502.

1504, Giner, 17. València

*Nobilis Ludovici de Perellos, de rectoria oppidi de Torres Torres, auctoritate apostolica facta, videlicet vigore quarundam litterarum apostolicarum seu mandati de providendo felicitis recordacionis Alexandri pape Sexti, **lingua vulgare valentina expeditarum***

Registre de colacions de benifets de la diòcesis de València. Segons A. Ferrando: “*Consciència idiomàtica...*”, València, 1980, pàg. 52

1507. Barcelona

*El 1491, el prologuista de l'Art de ben morir (¿Francesc Eximenes?)... afirmava: “deliberé de traure'l segons la posibilidad del meu pobre entendre en lenguaje català clar e manifest estil”; però en l'edició barcelonina de 1507 del mateix opuscle, feta a la vista de la valenciana de 1497, la susdita frase apareix així: “... he delliberat traure'l segons la possibilitat del meu pobre entendre en **lengua valenciana** e manifest estil”*

Ferrando Francés, A.: “*Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*”, València, 1980, pàg. 54

1510. València.

...*me pregà que yo volgués pendre treball de traduhir de lati en **valenciana** lengua... de aquest gloriós sant la història*

Pereç, Miquel: “*Vida de Sent Vicent Ferrer*”, dedicatòria; València, 1510.

1511. València.

...*la he feta emprentar en nostra lengua **valenciana**..*

De Vesach, Tomas Fr.: “*Vida de la Seraphica Sancta Catherina de Sena*”, Pròlec; València, 1511.

1514. Abril, 28. Xàtiva.

*Acuerdo del dia 28 de abril de 1514 que traducido del **Valenciano** al Castellano dice:...*

“*Libro Padrón de la Mensa de Anuales*”. Apèndix de documents. Primer. En ARV. Clero, Llibre 1439 (Xàtiva)

1514

“El 1514, es fa constar en les rúbriques d’algunes poesies en català de Crespi de Valldaura, Vicent Ferrandis i Narcís Vinyoles, aplegades a la segona edició del “Cancionero General” d’Hernando del Castillo, que han estat escrites en “llengua valenciana”

Ferrando Francés, A.: *“Conciència idiomàtica i nacional dels valencians”*, València, 1980; pàg. 53

1517. Nàpols.

El presentador que hace la introducción de esta Comedia (...) da al público un avance de su argumento. Al llegar al desenlace observa:

*“Serafina quedará
con Floristán bien casada
(.....)
No salen de cuenta cierta
Por latín e italino, Castellana y **valenciano**
Que ninguno desconcierta...*

Torres Naharro, Bertomeu: *“Propalladia”*; Nàpols, 1517. Citat per Vt. Ferrer Olmos: *“Comedias de un famoso extremeño”*, en *“Levante”* (Especial) de 7 de febrer de 1981. I per S. Faus i Sabater: *“Recopilacio...”*, pàg. 50.

1518. Barcelona

*...trelladada de latí en **valenciana lengua***

Colofó de *“Lo primer del Cartoxà”*. Segons A. Ferrando: *“Consciència idiomàtica...”*, pp. 54-55

1518. Barcelona

*“... és reestampada a la ciutat comtal el “Libre del menyspreu del món e de la imitació de Jesuchrist”, de Miquel Peres, així mateix en **valenciana prosa***

Segons A. Ferrando: *“Consciència idiomàtica ...”*, pàg. 55

1521. València.

*...Traduit: y corregit ara novament dels primers originals: y estampat en llengua **valenciana...**”*

Bonlabi, Joan: *“Blanquerna”* (original de Ramon Lull), frontispici; València, 1521.

1521. València.

*...Traduit: y corregit ara novament dels primers originals y estampat en **llengua Valenciana...***

Bonlabi, Joan: *“Llibre d’Oracions”* (de Ramon Lull), frontispici; Valencia, 1521.

1522. Barcelona

*“El 1522 s'imprimeix a Barcelona un “Vita Christi del seràfic doctor sanct Bonaventura”, que, segons ens confessa al pròleg el seu traductor, un monjo de Montserrat, respon a la necessitat de fer-en una versió catalana, encara que n'existeix “entre nosaltres (una), en **lengua valenciana**, que és a la nostra prou conforme”. S'hi refereix, és clar, a la de Roís de Corella”*

Ferrando Francés, A.: *“Consciència idiomàtica i nacional dels valencians”*, València, 1980, pàg. 55

1523. Barcelona.
*...Novament traduït de Lemosi en nostra lengua vulgar **Valenciana**..*

Eximenes, Francesc: *“Scala Dei”*, portada; Barcelona, 1523.

1559. València.
*Que ningún muchacho nuevo convertido aprenda a leer ni escribir en arábigo, sino castellano o **valenciano**.*

Pragmàtica o Real Orde de 1559.

1568. València.
*Plegmática del molt alt senyor Rey don Iohan... traduida de Llatí en vulgar **Valencia** per los Reuerents mestres de la Seu de Valencia en lany MCCCXCIII. Y ara novament manada stampar...*

València, 1568, 2 hoj., en 4º. A. M. V. Biblioteca “Serrano Morales”. B. C. B. Legado Bonsoms.

1569. València.
*....si no hallo vocablo con que arromançar una cosa en Castellano, pongola en **Valenciano**, Italiano, o Frances, o lengua Portuguesa...*

Palmireno, Llorenç: *“Vocabulario del Humanista”*, segona pàgina del *“Aviso para el curioso lector”*; València, 1569.

1574. València.
*Hame parecido consagrar esta Obra a Vuestras Señorias [Senado de Valencia], como à padres de la Republica Valenciana, a quien por todo derecho, favorecer y acrecentar la honra de la propia patria pertenece, suplicandoles me perdonen por haber vertido esta Obra de **Valenciana** en Castellana, que por la mesma causa huve de verter la Chronica de Valencia, y el libro de Nobleza e Hidalguía, Armas y Blasones, y el libro de Recreación de los días calurosos de Julio, que después de haberlos copilado, en la versión de todos ellos tuve otro tanto trabajo, solamente por hacerlos comunicables á muchas otras provincias.*

M. de Viciano, Rafel: *“Alabanças de las Lenguas Hebrea, Griega, Latina, Castellana y Valenciana”*. Facsímil de les llibreries “París-Valencia”; pàg. 18.

1574. València.

*Bien sentía el Beatísimo Pontífice en su corazón por ser Valenciano, como no había quien tomase por la **Lengua Valenciana**. Y aunque en Roma à la sazón residian los Cardenales Vera, Serra, Lopiz y Loris, todos valencianos, ninguno de aquellos emprendió el cargo de responder `por la **Lengua Valenciana**, dexándolo para cuando à la nación Valenciana le pareciesse pedir su derecho..*

M. de Viciano, Rafel: “*Alabanzas de las Lenguas...*”. Fascímul de les llibreries “París-Valencia”; pàgs. 40-41.

1569-1608. Oriola.

*En capitol del dia 12 d'aquell mateix mes [XII-1592], fetes les gestions pertinents de confrontar el sagramentari valencià i el castellà esmentats, determinaren: que havien regonegut los dits manuals i quels pareixia ques rebesen y acceptasen los que ha fet lo senyor Archebisbe per estar molt complits y en **llengua valenciana**...*

“*Dietari de les resolucions...*” (1569-1608), fol 95 vº de l'Archiu Capitular d'Oriola.

H 1575 València

*La castellanisació de la cultura local alcançà el zènit en la segona part del segle XVI, especialment en el teatre, on sobreixen Rey de Artieda (1544-1613), Cristòfol de Virués (1550? –1614), Gaspar Aguilar (1561-1623), Guillem de Castro (1569-1631)... Joan de Timoneda (1518-1583) era impressor, editor i llibrer; dels dos volums de “Ternario” hi ha quatre autos redactats en castellà y dos “**en lengua valenciana**, por ser natural suya”; en novel.la curta escrigué tant en valencià com en castellà.*

Citat per S. Faus: “*Resum històric de la Llengua Valenciana*”, pàg. 57-58

1576. València

(Registres de l'any 1576)

*Que atento que la sentencia que se ha de dar en esta causa está en poder del Scribano ordenada en lengua castellana y firmada y que conforme a fueros de este Reino no se puede publicar dicha sentencia sin que primero se traduzca en **lengua valenciana** proveyó...*

“*Con los fueros en la mano*”, artícul de Vte. Giner Boira en “*Las Provincias*” ; dimarts 8 de desembre de 1981, pàg. 5.

1580. Barcelona.

*...Esta primer lo vulgar en llengua Cathalana, y **valenciana**, y despres lo llati...*

Pou, Onofre: “*Thesaurus Puerilis*”, nota introductòria; Barcelona, 1580.

1586. València

*...y que este testigo hoyo predicar el dicho Fray Lluis Bertran en lengua **valenciana** siempre y vio que los dichos indios le entendian...*

Manuscrit propietat dels P.P. Dominics del Convent de València contenint la declaracio jurada de Jeroni Ferrandis sobre la predicació de Sant Lluis Bertran en Colòmbia (foli 977, vers). Citat per S. Faus i Sabater: “*Recopilacio...*”, pàg. 61.

1589/1628.

695.- “*Canço en alabança de mossen Frances Jeroni Simo en totes les llengües: Valencia, Castella, Aragones, Catala, Mallorqui, Portugues, Biscai, Frances, Negre, Morisco...*”

Porcar, Pere Joan: “*Dietari 1589-1628*”; Antologia de l’editorial “*Alfons el Magnànim*”; pp. 87-88.

1592. Oriola

En capítol del dia 12 d’aquell mateix mes (desembre de 1592), fetes les gestions pertinents de confrontar el sagramentari valencià i el castellà esmentats, determinaren: “que hauen regonegut los dits manuals i quels pareixia ques rebesen y acceptasen los que ha fet lo senyor Arquebisbe per estar molt complits y en llengua valenciana”

“*Dietari de les resolucions... (1569-1608)*”, f. 95 vº (Archiu Capítular d’Oriola). Copiat de Vt. Pitarch: “*La llengua de l’administració eclesiàstica*”. En “*L’Espill*” nº6/7, 1980; pàg.68.

¿Sigle XVI?. València

“*¡Pues bien! En la citada historia de San Vicente y capítulo I, a modo de exordio narra la serie de reliquias que se custodiaban en la Catedral de Valencia... terminando su relación con la siguiente frase: un pedazo de ropa interior de Christo, al cual, el mencionado Auto (se refiere al que encabeza el proceso de Canonización de San Vicente Ferrer y que Fr.Serafín examinó en el Archivo del Convento de Predicadores) en IDIOMA VALENCIANO, llama así: Un tros de la Gonella de Jesu Crist”*

José Luís Miquel y Monfort: “*La historia ayuda a la búsqueda de nuestra identidad valenciana*”. Publicat en “*Las Provincias*” de 5-XI-1997

H. 1600

... *Y hablando de ciertos vecinos de Cortes de Pallás, dice que “pareçio por una çedula de recibo fecha en valençiano...”*

Fray Benjamín Agulló Pascual: “*Los moriscos de Valencia y Fray Bartolomé de los Angeles*”; “*Crónica de la XIII Asamblea de los Cronistas del Reino de Valencia*” (1980); València, 1982; pàg. 181.

1600, agost, 14.

Por ejemplo, en 1600, el 14 de agosto, concretamente, consta documentalmente que los inquisidores mandaron al notario Geronimo Sanz “que traduscere de lengua valenciana en lengua vulgar castellana” los informes realizados por los familiares Ballester, Orti y Bontinua.”

García Carcel, R.: “*Alienación de la cultura valenciana*”; en *Historia* 16, número 33, pàg. 78.

1604. València.

...*Imprimiose pues en lengua valenciana, como yo la compuse...*

Beuter, Pere Antoni: “*Cronica General*” (primera part), dedicatòria; València, 1604 (edició en castellà reproduint la original de 1546).

1632, octubre, 19. Xàtiva

Entre les raons aduïdes pel Dr. Mathias Bosch (regidor de S. Felipe) en defensa d'un dels hereus (el canonge Bru) se llig la següent frase: *Por si se duda esto lo fundo con tres textos, el uno en **lengua valenciana**, que es el fuero 3º...el otro en latín... y el otro en lengua castellana..*

Últim testament d'Ipólita Soler, muller de Felis Bru, ciutadà.... (19-10-1632). A. R. V., Clero, caixa 1050, lligall 388, pàg. 1.

1636. Tarragona.

*...En Valencia los más son bilingües, sin que se hagan estoruo en la pronunciación las dos **lenguas Valenciana** y Castellana.*

Castellar, Diego: “*Memorial en defensa de la lengua catalana, para que se predique en ella en Cataluña*”; Tarragona, 1636. Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía de la Lengua Valenciana*”, Tom IV, pàg. 88.

1639. Madrit.

*...Y aunque de nuestro cerro consagrado (llamanlos Puig en lengua **valenciana**, sucesora de la elemosina)...*

Téllez Girón, Fr. Gabriel [conegut per “Tirso de Molina”]: “*Historia General de la Orden de la Virgen María de la Merced*” (foli 69 del manuscrit). Citat per S. Faus i Sabater: “*Recopilacio...*”, pàg. 63.

1639. València

*En algun temps (i no tan antic que jo no l'haja alcançat) solia fer-se tan gran estimació de la **llengua valenciana** que quan en les juntes de la ciutat, Estaments i altres Comunitats, algu dels valencians que es trobaven en elles, se posava a parlar en castella, tots los demes s'enfurien contra ell, dient-li que parlas en sa llengua...*

Ortí, Marco Antonio: “*Siglo cuarto de la conquista de Valencia*”, Introducció; València, 1639

1655. València.

*...és diligència molt vana inquirir les excel.lències de la llengua **valenciana**...*

Poesia de Marco Antonio Orti i Moles (impressió de 1973)). Citat per S. Faus i Sabater: “*Recopilacio...*”, pàg.65.

1667. València?

*El Dr. J. Bta. Ballester, arcediano de Sagunto, en un sermón que ante el colegio notarial de Valencia dijo en Valenciano en 1667 y que imprimió Jerónimo Villagrasa, dijo aquel buen hablita de nuestra lengua: “ que sía la **lengua valenciana** millor que totes les de Europa en apres de la lengua sancta, que es la Hebrea, a no haverlo yo defensat en publiques conclusiones nom atreveria a estamparo y es cert, porque además de la gracia, brevetát, conscisió, mes que lacónica, y energia sua, es molt sentenciosa,*

significativa, conceptuosa y aguda y té enfática valentia forza y magestat en les ses paraules...

C. Sarthou: "*Datos para la historia de Játiva*", Tom1º, pàg. 89.

1674. València

*"... Y no es de menys consideració el haver usat lo Auctor del nostre **Idioma Valencià**, conformatse en lo que vulgarment es nota..."*

Llicencia de l'obra de Joseph Llop: "*De la institució... de la Fabrica vella, dita de Murs, y Valls...*"; València, 1674, pàg. 22

1675. València?

*...Y no es de menys consideració el haver usat lo autor del nostre **Idioma Valencià**...*

Llop, Josep: "*De la Institucio, Govern Politich, y Juridich, Costums, y Observancies de la Fabrica Vella, dita de Murs, y Valls; y Nova, dita del Riu*", pròlec; València, 1675.

1677.

*"Con el celo de la honra de dios ultrajada, y con la lealtad que tenia a su Rey invadido y el amor y cariño que tenia a sus paisanos, se ofreció a esta jornada, para la cual hizo prevención de varias medicinas, polvos, clísteres, que el Siervo de dios llamaba en su **lengua valenciana** carabines esquerreres y como Maese de campo de este tercio, marchó con él."*

"...Al cabo de algunos dias vencieron los nuestros... y celebró las gracias nuestro varón de dios en sacrificio y oraciones, como él mismo solía cantar a los soldados valencianos que quedaron en la sangrienta lid en su lengua valenciana

*Animo los meus chermans
Que no nos desamparará
Qui tot tems achudarnos vá,
(...)*

Fray Cristoval Mercader: "*Vida admirable del siervo de Dios Fray Pedro Esteve, Predicador Apostólico*"; 3ª edició (Facsimil de la 2ª), pàg. 141 (1ª ed. en 1677; 2ª en 1865; 3ª en 1982).

1685, apud.

*D. Juan de Fenollet... Dióse a la predicación, aprovechando mucho con su doctrina y ejemplo. Suyos son ocho sermones manuscritos hechos a diferentes asuntos: los seis en lengua latina y los dos en **idioma valenciano**, que me comunicó el Ilmo. Sr. Don Enrique Pimentel, meritísimo Obispo de Cuenca...*

Esquerdo, O.: *Nobiliario Valenciano*, T. I (2ª Edició), València, 2001, pàg. 244

1688, Agost, 20.

*...Otro intitulado: Vita Christi, de la Reverent Abadesa de la Trinitat, compuesto en lengua **Valenciana**...*

Carta de Don Hipolito de Samper i Gordejuela, parlant del llibre de Sor Isabel de Villena. Citat per S. Faus i Sabater: "*Recopilacio...*", pàg. 67.

1689. València.

*...y por si el idioma **valenciano** causare alguna dificultad...*

Ortí, Joseph: “*Exequias de la Reyna Nuestra Señora Doña Maria Luysa de Borbón...*”; València, 1689.

1707, octubre, 3. València.

*“En dicho dia dixeron que para la facil expedicion de los pleytos y mayor satisfacci3n de las partes, en atenci3n a que los m3s pleytos son autados en **lengua valenciana** que por lo regular no la entienden los relatores de Castilla y es raz3n que se impongan bien en la substancia y t3rminos de ellos acordaron y mandaron que siempre que suceda entregarse pleytos autados en **lengua valenciana** a relator castellano, haya de conferirse este y concertarse con uno de los relatores valencianos que nombrar3 la sala para que con la noticia que le subministrase se haga capaz de los t3rminos de dicha Lengua y ambos concurren a la relaci3n sin que se falte en ella a la substancia para mayor satisfacci3n ass3 de las partes como del despacho...”*

A.R.V. Libro del “*Real Acuerdo*”, any 1707 (3-X-1707), fol. 103.

1716, Octubre, 22

*En l'esmentat “Llibre de Visites.... f. 306 vº figura un certificat adreçat al bisbe, en els termes següents: “Certifico, y hago fee Yo el infrascrito en nombre de Archivero del Clero de la Iglesia Parrochial de la Villa de Villareal, como en el Libro donde se continuan las Determinaciones Capitulares de dicho Clero, se encuentra uno a los veinte y dos de octubre del presente Año 1716 el qual traducido fielmente de **Valenciano**, en Castellano, es como se sigue...”*

F. Mira: Revista “*L’Espill*” nº 6-7, (1980) pàg. 65 (nota 78)

1723. Xàtiva.

*Yo Juan Bautista Sanchiz, Escrivano Real y publico, y del numero de la ciudad de San Felipe doy fee y verdadero testimonio... he visto, reconocido y examinado el libro que por dicho cura se me ha presentado, que es en forma mayor con cubiertas de pergamino, cordon y boton de luda para cerrarle, y en la cubierta de dicho libro el titulo siguiente en **Idioma Valenciano** Llibre dels contes de la Alcudia dels Crespins, y contiene ciento y quarenta y cinco foxas, numeradas...*

“Registro. Autos civiles de la Real Visita de amortizaci3n del cura de la Yglesia Parroquial del Lugar de la Alcudia dels Crespins...1723” A.R.V. Bailia, lletra A, exp. 3298, foli 7 (2ª visita).

1734. València

*Qui sinos tu, à llum traure podria
Obra tan treballosa, y delicada
Com esta, quen ella, com à Phenix,
Resucites la **lengua Valenciana**?*

Trincares, Rosa: “*En elogi dels tres llibrets*”. En C. Ros: “*Epítome del Origen y Grandezas del Idioma Valenciano*”; Valencia, 1734

1734. València.

*... este Epítome, Panegyris laudatoria, de la lengua **valenciana**, en si mesmo se lleva la aprobación que solicita.*

Ros, Carles : "Epítome del Origen y Grandezas del Idioma Valenciano"; València, 1734.

1737

*Pero viniendo a nuestro asunto, si como queda dicho, la lengua castellana fue romana en su origen y después se naturalizó en Castilla, y la lemosina también fue romana en su origen, y se naturalizó en tierra de Limoges, de unos y otros nacieron los modos de hablar Romance castellano y Romance limosín (...) Los dialectos de la lengua lemosina son la catalana, **valenciana** y mallorquina. La catalana ha recibido muchos vocablos de la francesa, **la valenciana** de la castellana. (...) De todas las tres la más suave y agraciada es **la valenciana**...*

Mayans, G.: "Orígenes de la lengua Española"; 1713. Segons Calomarde, J. "La lengua valenciana..." En "Las Provincias" 6-V-1998.

1738. Caudete.

*En la Villa de Caudete en el dicho día, Mes y Año [1738] se tradugeron los Capítulos y ordenanzas que en el auto antecedente se contienen de la **Lengua Valenciana** en que se hallan escritos a nuestro Idioma Castellano, en la forma y manera siguientes:...*

*... se traduzcan de la **Lengua Valenciana** en que estan escritos*

*... Y respecto de estar escritos en **Lengua Valenciana**...*

"Auto para que los capítulos y ordenanzas de las aguas de esta Villa (Caudete) se traduzcan en Lengua Castellana"; Arxiu Municipal de Caudete

1738. València.

*Molts papers hi ha en esta plaça i son tots molt retumbants; mes, no sé si els llauradors lo que ells diuen, entendran. Esta és la causa per que escric io hui en **valencià**.*

València, 1738. Citat en J. Ribelles Comín: "Bibliografía de la lengua Valenciana", Tom III, pàg. 425.

1740, Març, 23.

*Mando que desde ahora en adelante se estiendan los motes en Idioma Castellano... con apercibimiento de que, por cada mote que se hallase en **valenciano** será multado el Cura o Teniente que le hubiere escrito, en una libra de esta moneda.*

"Visita del obispo de Orihuela a la colegial de S. Nicolás de Alicante en 23-III-1740". Citat per Figueras Pacheco: Geografía General del Reino de Valencia, pàg. 230. Vt. Pitarch reproduix el document en la revista "L'Espill" n° 6/7, pàg. 60.

1747, Giner, 1. Xàtiva.

*...El qual es de papel de marquilla, y foleo en quarto, con cubiertas de pergamino muy rotas: Y en la primera foja, con letra mayuscula e **hidioma** (sic) **valenciano** escrito el*

titulo siguiente que traducido en Castellano dize assi:... Y despues de dicho titulo, en el mismo libro, se encuentra escrito tambien en **hidioma valenciano**, una nota...

“Contestacion a la Carta-orden de 1-1-1747” (referida a la fundacio del convent de la Consolació de Xàtiva). Archiu Municipal de Xativa.

1750, Març, 3. València

*El fin que se ha propuesto el Autor en éste, y otros Escritos que ha dado al público, es sostener, como buen Patricio, la **Lengua Valenciana**, en tiempo que ha decaecido muchisimo de su perficción, y pureza.*

Ximeno, Vicente: Aprobación de la obra de Carles Ros: *Breve Explicación de las Cartillas Valencianas*.

1750, Maig, 8. Torrent

*Por quanto el idioma castellano es el que en este tiempo se usa regularmente en todos los tribunales; por tanto, i para no dar lugar a la interpretación sobre alguna partida de Bautismo, vertida en castellano, mandamos, que en adelante se escrivan todas las partidas en lengua castellana, poniendo los apellidos en la conformidad que suenan en **valenciano**, i que la tinta que se usse sea negra de buena calidad, i que no quemel papel.*

“*Quinque Libri*” nº 9 de Torrent, ff. 118 vº i 119. (Un item semblant apareix en la pràctica totalitat dels arxius visitats per l'Arquebisbe Mayoral a mitjan del segle XVIII)

1751, València

*...Y si el vulgo intenta poner el óbice, que el imprimir las “**Cartillas Valencianas**”, resultaría en detrimento del Cabildo, y Dean de la Colegial de Alicante, por estar à su favor el Privilegio Real para las “**Cartillas castellanas**”, en nada les perjudicaría la introducción de las “**Valencianas**”...*

C Ros: “*Breve explicación de las Cartillas Valencianas*”. València, 1751 (dedicatoria)

1751. València.

*Sin embargo de estar admitida la Castellana, Cataluña tiene Cartillas catalanas, Castilla sus castellanas (que son las Generales de España), Portugal sus Portuguesas. Italia sus Italianas... Esta Ciudad de Valencia carece de las suyas o de un Tratado que explique las combinaciones, o sylabas conducentes a la formación de los vocablos, para entendimiento de su **Lengua Valenciana** y dialectos*

C. Ros: “*Breve explicación...*”, pàg 13.

1751. València.

*En las Oficinas de los Tribunales de Justicia, se hallan (en esta Ciudad de Valencia, y su Reyno) continuamente presentados, instrumentos antiguos, en **Valenciano**, en los que se funda el derecho de las Partes, y necessitan a vezes traducirse en Castellano; y con dificultad se halla ya persona que lo sepa haser: y esto precissa no dexar perder la **Lengua Valenciana**, mayormente haviendo tantos libros, y escrituras públicas en ella...*

C. Ros: Op. Cit. pàg. 19

1752. València

*M. Iles. S.res: Aunque es notoria la aplicación que he tenido à la **Lengua Valenciana**, desde mis primeros años...*

Ros, C: "*Qualidades, y blasones de la lengua valenciana*", València, 1752; pàg. 1

*La **Lengua Valenciana** es Breve...
El **Idioma Valenciano** tiene en sí la concisión...
La **Lengua Valenciana** es Suave...
La **Lengua Valenciana** es assimesmo Graciosa, à Agradable...
La **Lengua Valenciana** mereció el Timbre de Apostolica, y Santa...*

Ros, C. "*Qualidades, y blasones...*" pp. 9 a 14.

1761, Juny, 1. Oliva.

*...Para esto es menester aplicarse algo a la lengua **valenciana**, como en otro tiempo hacían los grandes hombres...*

Carta de Gregori Mayans i Siscar a Juan de Vega Canseco. Citat per S. Faus i Sabater: "*Recopilacio...*," pàg. 77.

1762. València.

*...Tu lengua, la lengua **valenciana**, que comunmente hablamos...*

Serrano i Pérez, Tomàs: "*Fiestas seculares, con que la coronada ciudad de Valencia celebró el feliz cumplimiento del tercer siglo de la canonización de su esclarecido hijo y angel protector S. Vicente Ferrer, apostol de Europa*"; Valencia, 1762, Pàg 237.

1764. València

*De orden de V.S. he leído este "Diccionario" de nuestra **Lengua Valenciana**, explicada en Castellano...*

"Juicio" de D. Agustín Sales sobre el "*Diccionario Valenciano-Castellano*" de Carlos Ros.

1764. València.

*Mui señor mio. Tiempo Haze que miro à V. M. como un Hombre nacido para el bien de la **Lengua Valenciana**...*

Galiana i Cervera, Lluís: "*Carta a Carles Ros*" [insertada en el Diccionari Valenciano- Castellano d'este últim].

1767. València

Amic y Senyor meu. Encara que la llengua Valenciana sia capàs de tota aquella perfeccio y primor que pòt tindre cualsevòl altre idioma... primer deu netecharse de mes de quatre taques...

Galiana i Cervera, Lluís “Carta a Carles Ros, que pòt servir á un mateix temps de Dedicatòria y Pròlec” a “Rondalla de rondalles”. Paterna, 3 juliol, 1767. Edició de B. Monfort, València, 1820., pàg. 5

*No tinga ningú á mal, que pera ara mateix ca á traure á la vergonya les groseres expresions, y les vulgaritats indignes de la **Llengua Valenciana**...*

Galiana i Cervera, Lluís: “Carta a Carles Ros... pàg. 11

1778. Madrit.

*...El canonigo Mayáns conjetura, que este apellido es compuesto de Vall-de-llors, que en **Valenciano** es lo mismo que valle de laureles...*

Gil Polo, Gaspar: “Notas al canto de Turia, o noticias históricas de algunos poetas de la Diana enamorada”, pàg. 345; Madrit, 1778

1793. València

*(...) atendiendo sin embargo a que su elevación de estilo y rareza es entendida y anda este libro en manos de muy pocos, se deje por ahora correr tanto por su antigüedad y alta estimación que goza entre los literatos como para conservación del **idioma valenciano**...*

D’una sentència de la Santa Inquisició sobre “El Spill” o “Libre de les dones”. Citat per J.Vte. Gómez Bayarri: “Carlos Ros, apologista de la lengua valenciana”, pàg. 18; València, 1998.

1795. València.

*...per ço, e perque no falten forasters que desitgen saber la llengua **valenciana**...*

Orellana i Mocholí, Marcos Antonio: “Catalogo y descripcio d’els pardals de l’Albufera de Valencia”, primera part, pàg 1; València, 1795.

1797. València

*El idioma general de los pueblos descritos en este segundo libro es el **Valenciano**, dialecto de la lengua lemosina.*

A.J. Cavanilles: “Observaciones sobre... del Reino de Valencia” Llibre segon, pàg 235

Ca. 1800.

A la castellanització de la capital del Regne, contraposa Sanelo la vitalitat de la llengua auctòctona en els pobles:

*“Al revers de ma terra, bé o mal, tots mos senyam de matinet e raonam en **valencià**; en los consells, afers e negocis populars, no es coneix àl idioma” (...)*

*“Lo jurat man que es denejen les vies de totes les sutzees, lo mustassaf ordèn, sots grosses penes, que degú pese, mesure en medixca, ab peses, pesos, mesures, veixelles e alnes curtes, lo vinyòvol per furt o menjada de raïm i el guaita per tala dàrbres, fan sos nunciacions **en valencià**.. Pero el notari o escrivà, hu assenta en castellà (...)
Lo mestre de Gramàtica gaire, puix no sap un mot de dialect **valencià**...*

Citat per Sanchis Guarner, M: “*Els valencians...*” pàg. 122-123

1801, Setembre, 11. València.

*Se hace saber á todos los vecinos estantes y habitantes en esta Ciudad su término y jurisdicción, é igualmente á todos los de las demás Ciudades Villas y Lugares de este Reyno: Que S.M. (que Dios guarde) por su Real Decreto de tres de este mes... se ha servido extinguir los Regimientos de Milicias Provinciales de este Reyno. Y para que llegue á noticia de todos se manda publicar el presente, con la inteligencia de que en los sucesivos diarios se insertará la representación del Excmo. Señor Príncipe de la paz, y el Real Decreto en **los idiomas Valenciano** y Castellano. Dado en la Ciudad de Valencia á las nueve y media de la mañana del día 11 de Setiembre de 1801...*

Crida del Capità General de València D. Juan Manuel de Cagigal, reproduint un Real Decret de Carles IV. Parlant d’este Real Decret l’historiador M. Ardit digué:

*“El Real Decreto [pel que s’extinguien les Milícies Provincials del 3 de setembre de 1801, “Gaceta de Madrid” del 5] es un texto curioso por varias razones. Se publicó a doble columna, en castellano y traducción al **valenciano**, un **valenciano** coloquial y repleto de castellanismos y arcaísmos, tanto léxicos como ortográficos: el público destinatario, sobre todo los labradores, a duras penas lo habrían entendido si los lectores profesionales de los papeles públicos lo hubieran recitado en castellano...*

M. Ardit: “*Revolución liberal...*” pàgina 104

1801, Novembre, 13. València.

*...Se halla custodiado y archivado un libro en folio con cubiertas de Pergamino, señalado con el número 8 e intitulado en idioma **valenciano** -Requeses del any 1576- (...)*

*...Que atento que la sentencia que se ha de dar en esta causa está en poder del Scribano ordenada en lengua castellana y firmada y que conforme a fueros de este Reino no se puede publicar dicha sentencia sin que primero se traduzca en **lengua valenciana**, proveyo...*

Certificat del procés de declaració de nobleza de la família valenciana Martínez de Marcilla, pàg 1-2. Ajuntament d’Elda.-

1802. València

*Nota. No se ha observado la mas propia ortografía de la **Lengua Valenciana**, por faltar en la Imprenta los apostrofes, y con las cc con zedilla*

M. Antº de Orellana: “*Catálogo d’els peixos, qu’es crien, e peixquen en lo mar de Valencia*”; València, 1802. Nota en l’última pàgina.

1803, Algemesí

Encara el 1803, al començar el racionalat de mossén Manuel Ortí, aquest escriu en valencià. N'és la darrera de les actes en la nostra llengua.

Citat per Segura de Lago, Joan: "*Llinatges d'un poble valencià: Algemesí*", València, 1975, pàg. 280 (Les notes són de Vt. Castell)

1820. València.

Molt despreciada està la llengua valenciana, y es la causa, porque els mateixos que deberien la degraden...

(...)Yo tinch per un simple al que vullga sostindre que el idioma valensiá no siga capaz y suseptible de tot lo que son els demás...

Civera Manuel: "*Colecció de varies conversacions alusives al nou sistema constitucional que pasaren entre els dos acreditats patriotes Saro Perrengue, carreter del Poble de Godella y el Doctor Cudol, abogad de esta ciutat de Valencia*". 1ª pàgina del pròleg, València, 1820. Citat per J. Ribelles Comín: "*Bibliografia de la Lengua Valenciana*", Tom IV, pàg. 234. També queda arplegada per Sanchis Guarner: "*Els valencians i la llengua...*" pàg. 130

1832. València.

*El que ignore el valencia
calle el pico si pot ser.
I no es fique à bagiller...
si parlém ó no en cristià...*

Clèrigues, Vicente: "*Miracle practicat per el Pare Sen Vicent Ferrer en lo Camí que va desde la siutat de Lérida al poble de Balaguer...*". 4ª Désima de les "poesias que deben colocarse en las inmediaciones del altar, según se acostumbra anualmente". València, 1832. Citat per C. Llombart: "*Los fills de la "Morta Viva"*" (1883), pàg. 206 i per J. Ribelles Comín: "*Bibliografia de la Lengua Valenciana*", Tom IV, pàg. 237. També la cita Sanchis Guarner: "*Els valencians...*" pàg. 129, canviant-li l'ortografia.

1837. Giner, 1. València.

A primera vista ha de parecer ridícula la empresa de publicar un periódico en lengua valenciana...

(...)

Com regularment parlat, el llenguache valensiá no es al present idioma sientific (...) y a dechenerat en un mèro dialecte provincial.

Periòdic "*El Mole*"; València, 1-1-1837, ("Prospecte"). Citat per J. Ribelles Comín: "*Bibliografia...*", Tom IV, pàg. 460.

1844. València.

Encara que molts ho saben y ya ho han vist; bo será advertir per si acás, que nosatros escribim en valensiá tal com se parla en lo dia...

Periòdic "*La Donsayna*"; València, 1844, segon número ("*Advertencia*"). Citat per J. Ribelles. Comín: "*Bibliografia...*", Tom IV, pàg. 479.

1848. València.

*Tot alló que sapia
liu parlaré en castellá,
y lo que vosté sapia
meu dirá en **valenciá**...*

Paraules de Tòfol a la lechuguina en el “*Coloqui nou,/ de Tofol el de Campanar/
aon referis el gran chasco que li ha pasat en/ una lechuguina, com el curios lector
vorá*”; València, 1848. Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía de la Lengua
Valenciana*”, Tom IV, pàg. 56.

1864. Abril, 28. València.
*Escrit en **valenciá**, español, francés y catalá.*

Periòdic “*El Papàgall*”, València, 28-4-1864 (Editorial). Citat per J. Ribelles
Comín: “*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 465.

1867. València.
*La escena es en **Valensiá***

Escalante y Matheu, Eduardo: “*La sastresa, pesa en un acte...*”. València, 1867;
pàg. 6. Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 272.

1876
*¡La identidad de la lengua! ¿Podrá nunca ser ésta un principio para determinar la
formación ni la reorganización de los pueblos? (Subsiste en España no sólo la
diversidad de leyes, sino también de lenguas. Se habla todavía en gallego, en bable, en
vasco, en catalán, en mallorquín, en **valenciano**. Tienen estos idiomas, a excepción del
vasco, el mismo origen que el de Castilla; y ninguno, sin embargo, ha caído en desuso.*

Pi i Margall, Fc^o.: “*Las Nacionalidades*”, 1876. Segons Calomarde, J. En “*Las
Provincias*”, 6-V-1998.

1879. València.
*Hóra es que`els autors dramàtics y no dramàtics no posen en boca dels seus
personages termes ridiculificant la llengua **valenciana**.*

Tramoyeres Blasco, Luis: “*La lliteratura llemosina dins lo progrés provincial*”;
València, 1879. Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 590.

1881. València.
*Si en la solemne fiesta qu`en llengua **valenciana** al Gay Saber dedica lo nostre Rat
Penat..*

Reig y Flores, F.: Poesia dedica a la reina dels Joschs Florals de 1881. “*Revista
de Valencia*”, Tom I, pàg. 498; València 1880-1883. Citat per J. Ribelles Comín:
“*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 496.

1881. València.
*Esta relacioneta [“Tres héroes de camaled”] resultá premiada en lo Certamen celebrat
per “Lo Niu Guerrer”, societat lliteraria-humorística de Barcelona, en la festa*

*celebrada lo 8 de Setembre de 1878, ab una “Menció honorífica” al segon premi, fentse constar en la Memoria que lligué lo señor Secretari, que si en lloch de ser **valenciana** haveria segut escrita en catalá dita relació, la Junta li haveria otorgat dit premi segon, que quedá per adjudicar”*

En “*Lo Rat Penat. Calendari Llemosí*” de 1881. També replega la notícia Ribelles Comín: “*Bibliografía..*” T. IV, pàg. 203

1883, febrer, 25. Madrit.

*Todavía recuerdo el movimiento de asombro (...), al oír el vulgar latín hablado por el pueblo helvético en aquellos helados montes y sentir su gran semejanza con el **valenciano**...*

Discurs d’Emilio Castellar i Ripoll davant la Real Academia Española.

1883, València

*Entre ses numerosas produccions (es referix a Joan Antoni Mayans), dúes rónegament ne senyalarém... y son les que seguixen: -“Illici, hoy Villa de Elche”... y “Notas recogidas de los Anales Valencianos, que fenecen en el año 1481”. Les quals estan escrites en **valenciana llengua**...*

Llombart, C.: *Los Fills de la Morta Viva*; València, 1883, pp. 125-126

1884. València.

*A lo Rat-Penat societat de amadors de la llengua **Valenciana**.*

Giner y Balaguer, J.: “*Lo furor de la venganza*”; València, 1884; pàg. 2 (dedicatoria). Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 308.

1885. València.

*Llengua morta es la llatina (...); mes ¡llengua morta la llengua **valenciana**! Ixcáu al carrer, atengáu als primers que passen, y sabréu si es llengua morta; anéu de poble en poble per lo nostre Regne de Valencia....*

(...)

*Poquíssins erem los que escrivem versos en llengua **valenciana**, y pochs també los que `ls llegien gustosos. Ara, eixa afició está ja popularisada...*

Llorente i Olivares, Teodor: “*Llibret de versos*”; València, 1885; pàgs. 5-12 (“Endresa...”). Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 390-391

1885. València.

*...que es amant del dialecte **valensiá**.*

Parres Hernandez, Juan L.: “*¡Ja`l tinc! Juguete valenciano en un acto...*” València, 1885, pàg. 3 (dedicatoria). Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 446.

1888.

Examinados con diligencia los monumentos linguisticos y memorias que nos quedan de aquellos naturales [mozarabes], nosotros creemos que el lenguaje usado por ellos

contribuyo en gran manera al desarrollo de nuestros principales romances, castellano, gallego y portugues, y aun del catalàn y valenciano.

Simonet, Fco. J.: “Glosario de las voces ibericas y latinas usadas entre los mozárabes...” 1888, Cap. IV, pàg. XCIX.

1890. Alacant

*Se casarà
en don Roque; yo deliro
cuando le ascucho hablar.
Ell vol que li parle aixina,
te rahó, que'l **valenciá**
es una guerga muy torpe
y molt poquet que m'agrà...*

García Martínez, Jaime: “*Silvestre el de Carcaxent*” (comèdia). Alacant, 1890, pàg. 11

1891. València

*La publicación de un diccionario **Valenciano**-Castellano (...) se ha hecho doblemente necesaria en la actualidad, con el extraordinario vuelo que ha tomado en España el estudio de las lenguas regionales, y sobretodo el de la **valenciana**...*

*(...) Con la persuación de que con ello contribuimos al embellecimiento y ansiada restauración del armonioso y rico idioma **valenciano**.*

Martí i Gadea, Joaquin, Pbro. “Diccionario general Valenciano-Castellano” (“Pròleg”); València, 1891. Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía...*”, Tom IV, pàg. 408 .

1895. València.

*...Y crech jo que trovant **en valenciá**, li vendria, li vendria ben costa amunt a' en Joseph Bodría tocar altra corda que la dels sentiments purs y dolços que, com a' font d'aigües vives, brollan de la seua ánima...*

Pròlec de Jeroni Forteza [mallorquí] al poemari de J. Bodría: “*Roselles*”; València, 1895

1895. València.

*Invitat galantment per mon volgut amich l'editor catalá senyor López Bergarrossi, pera que'n llengua **valenciana** col-laborara en los seus festius semanaris....*

(...)

*...també he fet us d'algunes paraules antigues, porque'm pareix que si'l renaiximent lliterari de la llengua **valenciana** ha de ser un fet, es mengua tindre que tirarne má d'estranyes tenint les nostres propies.*

Sanmartín i Aguirre, José F.: “*Jangants y Nanos (Falòries en pròsa y vers)*”; València, 1895 (prolec). Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografía*”, Tom IV, pàg. 578.

1895. València

*Vulch en dolses paraules **valencianes**
El renom immortal de Joan de Joanes
Llohar en la meu cant*

Sanmartín y Aguirre, J.: “A Joan de Joanes”. En el *Llibre d'or dels Jochs Florals*, València, 1995, pàg. 156

1898. València.

*...aixis llunt de la patria esclatà un jorn l'anyorança en mon llavi sanglotador en ardentes estrofes en llengua **valenciana**.*

Trenor, Leopoldo: “*Flors de paper*”; València, 1898. (“*Dos paraules*”, pàg. V-VIII). Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografia...*”, Tom IV, pàg 591.

1899, Giner, 14. Madrid

*El dialecte **valensià**, que es tan expresiu y tan abundant en veus com els demes, mereix que se cultive en la premsa, en la novela...*

Periòdic “*La paella*”; Madrid, 14-1-1899 (Editorial). Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografia...*”, Tom IV, pàg. 485.

Darrerries del segle XIX. Barcelona.

*Cal advertir unicament al llegidors que, al costat d'aqueixa poesia, filla del renaixement, i que procura depurar literariament el **valencià**, afeblit i corromput per manca de conreu, subsisteix a Valencia altra mena de poesia, completament vulgar, estimada del poble (...). Són obra d'aquesta musa, no sense gracia devedages, els romansos i col.loquis populars, els periodics festius i satirics; i el seu llenguatge, sens polir, el **valencià** (en cursiva en el original) que ara s parla, l'empleen aixi mateix els autors dramitics que allí quasi sempre tenen caràcter comic.*

“Poetes Valencians contemporanis”: Llibreria “*L'avenç*”, Número 84; Barcelona [sense any]. (Preambul, pàg. 5-6). Citat per J. Ribelles Comín: “*Bibliografia...*”, Tom IV, pàg. 507.

1907. València.

*Els matissos dolsos de la llengua **valenciana** careixen d'adequada espresió en la ortografia castellana, i consevullga que `scriure una llengua en ortografia ecsòtica, es ademes d'impropi, borrarli son caràcter gráfich, hem optat escriure'l **valencià** en ortografia **valenciana**. Mes no tots la saben...*

Gumiel Enguix, R.: “*Notes d'ortografia*” [dins del llibre de Vives Fr. Pedro: “*Catecisme de la doctrina cristiana...*”; València, 1907, Imp. i Lit. Joseph Ortega].

1907, Juny, ¿Barcelona?

*Axís, quan sortia al mon el primer xerroteig de la **llengua valenciana** ja's manifestava com la expressió d'una voluntat forta y poderosa que encarna desseguida en la vida.*

*Temps a venir se desplegà ab tota sa magnificencia la **llengua valenciana**...*

D'Abadal, R.: “*La llengua **valenciana***”. En el fullet “*Catalunya a Valencia*”; ¿Barcelona?, 1907, pp. 20-21.

1908. València

NOTA ORTOGRAFICA

*Per si es lo cás que aquesta Comedia vinguera á caure en mans de alguna persona poch versada en la **ortografia valenciana**...*

Cebrián Mezquita, Ll. "*Jepeta*"; València, 1908 . De la "presentació" de l'obra com separata de "*Sis florades*".

1908. València

*La única manifestació de que existix encara la llengua **valenciana** son uns Chócs Florals anuals que ni dihuen ni representen res per a la vida de la nostra lliteratura, molt meñs desde el moment en qu'els seus sostenedors s'empeñen en escriure com s'escribia tres sigles en arrere...*

Bernat, Ll. En *El Cuento del Dumenche*. Arreplegat per Recio, C: en "*Valencianisme en el temps*", València, 1996, pàg. 322.

1910. València

*12/ Utilitat gimnàstica del parlar **valencià***

Es mes, encara des del punt de vista secundari de l'instruccio filologica i de l'educacio fisica del llenguage parlat, encara des del punt de vista senzillament utilitari, gimnastic i mecanic, entenc que el valencià prepara els nostres organs vocals molt millor que el mateix castellà...

Barberá, F.: "*De Regionalisme i Valentinicultura*". Reimpressió de *L'Oronella*; València, 2003, pp. 98-99

1910, Febrer, 19. València

*No s'ham de avergonyir de cap manera, de parlar el **valencià** mig be, que el castellà malament...*

Costell Ferrer, Fcº.: "*Alocució als germans de Patria...*"; València, 19-II-1910, pàg. 22

1912. València

*Mirando estoy aquel poeta raro
Jaime Gazull, que en rima **Valentina**
Muestra el valor del rico ingenio...*

Gaspar Gil Polo: "*La Diana enamorada*". Copiat de "*Lo passi en cobles*" de B. Fenollar i P. Martínez. València, Tip. Doménech, 1912, fol. VI.

1913, Novembre. Castelló.

*Nostra parla, la parla d'esta nostra aimada regió, **la parla valenciana** ¿es llengua ó dialecte?. Eixa es la demanda qu'es fan los que no han profundisat en este asunt, y que moltes voltes nos han fet a nosatros, al llegir en les gramàtiques castellanés, qu'el **valencià** es dialecte...*

Ramón i Climent, R: "*La parla valenciana*". En "*La Nostra Terra*" nº 3; Castelló, Novembre de 1913; pp. 2-3.

1914. Juliol, 26. València

*“Dirigirse a tots els mestres, tant als d’escoles públiques com privades per a que ensenyen també als deixebles el valencià, fenlos notar les ventages de l’ensenyança comparativa de les **llengues valenciana i castellana**”*

“Conclusions” del Manifest de la “*Joventut Valencianista*”, llegit per M. Durán i Tortajada en l’acte d’afirmació del teatre Eslava de València el 26-VII-1914

1915. Abril. València

*No'm digau que faig despreci
del idioma castellà,
per que en **valenciana llengua**
me plau tot'hora parlar...*

Caballero y Muñoz, Fc.: Poema “*Mare Patria*”, del llibre “*Jardí Espiritual (Poesies)*”, València; Tip. J.Mª Ballester, 1915, pàg. 9

1915. València

*Es assó del módo d’escriurer el **valencià**, tal volta el principal inconvenient ab que tropesarem per que tothòm nos llixca.*

“*Nòstra ortografia*”. Artícul sense firma aparegut en “*Patria Nova*” n° 1; València, 1915, pàg. 2

1915. València

“Joventut valencianista va assentar el seu ideari en onze punts:”

*Volem: l’oficialitat de la **llengua valenciana**
Que siguen valencians tots els que en el nostre Reine desempenyen càrrecs públics...*

Atienza, A.: “*Faustí Barberà. De Regionalisme i Valentincultura*”. L’Oronella, València, 2003, pàg. 71

1915. València

*Cuan per conducte d’en Teodoro Llorente Falcó vaig rebre l’encàrrec vostre d’escriure una “Gramàtica elemental de la **Llengua Valenciana**”, vaig duptar, per un moment, si devia o no acceptar l’oferiment...*

Fullana, Ll. OFM: Oferiment de la “*Gramàtica Elemental de la Llengua Valenciana*” al “Centre de Cultura Valenciana”, València, 1915

1918. Agost, 11, València

*Para mí el **valenciano** no es una lengua sino un dialecto (...) Esto es decir la verdad, no denigrar el valenciano...*

Martín, J. Luís: “¿*Debe imponerse el estudio del **valenciano***?. Artícul en “*Diario de Valencia*” de 11-VIII-1918.

1919. València

*Assedegat de l'armonia eterna,
en la inquietut perenne de mon ànima,
vaig cada dia al manantial fresquíssim
on, amb la gràcia virginal de l'aigua,
brolla la encisadora maravella
de la divina **llengua valenciana**,
i amb s'argent viu, de música i aromes
s'ompli'l armoniós de la meua àmfora.*

Caballero Muñoz, Fc.: Poema "Cant a la Llengua Valenciana" del llibre "Camins de llum"; Ed. Valenciana, València, 1919; pàg. 87.

Ca. 1920.

*La alta administració de Justicia, subordinada a la Audiencia General del Reino, actuaba en **valenciano**, y en este idioma se imprimieron las leyes forales, aún en pleno siglo XVI. Empero claudica, al llegar a la XVII centuria, merced a la influencia del Virrey, presidente nato de la corte de justicia.*

Carreras i Candi, Fcº: "Geografía General del Reino de Valencia"; T. dedicat al Reino de Valencia; Barcelona (H. 1920), pàg. 636.

Ca. 1920. Barcelona.

*La tendencia general que notamos en los diversos órdenes de la vida corporativa a usar de la **lengua valenciana** en todo el Reino, varía al llegar la Edad Moderna, merced a la nueva corriente de abandono voluntario del idioma regional...*

En: Carreras Candi, Fcº: "Geografía ..". T. Reino de Valencia, pàg. 635.

1922, Abril, 25. València

*¿Quina es la llengua de Valencia?. La resposta es ben clara: **la valenciana**. Aquella que va esplendir en els dies de glòria de Valencia...*

Artícul sense firma en el nº 3 d'"El Crit de la Muntanya"; València, 15-IV-1922, pàg. 1

1923, Març. Castelló.

*Sentem l'aixioma següent base de la demostració: **L'idioma valencià** es l'únic adequat per a l'ensenyança dels valencians...*

Salvador, C.: "L'idioma valencià. Experiment". En BSCC nº 23; Castelló, març 1923; pàg. 89.

1928. València.

*En eixe cas, havent com hi ha tantíssimes paraules que tenen la mateixa forma i la mateixa significació en català que en castellà, s'haurán de dir també exclusivament catalanes o exclusivament castellanés. Per lo tant, si hi ha tantes paraules que son idèntiques en **valencià i català**, com les hi ha en català i castellà, no es estrany que hi haja també frases idèntiques, sobre tot, en **valencià i en català**; i per lo mateix, refráns que presenten la mateixa forma i tinguen idèntica significació. Son llengües germanes;*

han evolucionat paregudament, encara que no en tot idènticament, pel qual motiu son llengües diferents.

Fullana, Ll. En el pròlec de l'obra d'Alberola, E. i Pèris, M.: "*Refraner valencià*"; València, [1928]; pàg. 10

1928. València.

*La pretensio de molts catalans i tambe d'alguns valencians en voler nomenar llengua catalana al llenguatge **valencià** nos pareix, com sempre nos ha paregut, pretensio desgavellada i molt fora de raó...*

Fullana Mira, Ll.: Discurs d'ingrés en la Real Acadèmia de la Llengua.

1928. València

*Text de la versió **Valenciana** / de les lletres / d'Alexandre el Gran al Rei Didino / i del de les d'este a d'aquell/ Publicat...per lo P. Fra Andrés Ivars, OFM / València –1928...
"En el fons dels archius i biblioteques resten encara amagats no pòcs tèxtos originals escrits en llengua **valenciana** i diverses traslacions d'obres llatines...*

Ribelles Comín, J: "Bibliografia valenciana", T. V, Madrit, 1984, pàg. 379

1929. València

"El Centre de Cultura Valenciana gestiona que torne a quedar establida en la Universitat la càtedra de Llengua Valenciana, fundada en 1918 per iniciativa del esmentat Centre, i que fon suprimida fa dos o tres anys".

"Cultura Valenciana", nº IV, València, 1929, pàg. 166

1930. València

*"Nostra Novela": Vol arribar (sic) a les tendres mans de tots els chiquets per a que, dende menuts, s'aficionen a llegir en **valencià***

*"Nostra Novela" Vol divulgar que el **valencià** es una llengua que te totes les característiques de tal, i te, per eixe motiu, una ortografia propia...*

Requadros publicitaris de la revista "Nostra Novela", València, 1930

1930, apud.

*En aquella Visita (Siete Aguas, 1526) encontramos el primer inventario de los objetos que existían en la iglesia, y el cronista de aquel acto que lo escribe en **valenciano**, nos dice....*

Corbín Carbó, J. M^a: *Siete Aguas y sus cosas*. Ed. De la RACV, València, 2003; pàg. 92

1932. Octubre, 25. València

"El defensar l'ús del llenguatge matern no inclou despreci per al castellà... Lo que sí és ben ridícul i no diu gens a favor d'un caràcter sencer i seriós, és despreciar la nostra, menyspreuar la parla de nostra mare, l'únic llenguatge expresiu de les nostres impresions més sentides.

*Hom diu, ací a Castelló: “És tan de bonic el castellà! ¡M’agrada més que el valencià!
¡Ademés, és la parla dels senyors”*

Boix Sanmartí, J. F.: “Las Provincias” del 25-X- 1932, pàg. 13
1933. Giner, 14. Castelló

Carles Salvador, abans de començar la seua tasca, feu la petició de llegir la ponència en llengua valenciana, i casi ben bé, tot seguit d’esta petició, que hi fon negada, ressonà en el saló un “viva España!! El qual va ser contestat, com era natural, amb un “vixca València”.

Crònica en “El Camí “ n° 45, de 14-I-1933, pàg. 5. Està firmada per “Topi Nambour”

1933. València.

Amb estes premises es deduí lògicament i forçosa el següent postulat, que, exposat d’esta senzilla forma, sembla irrefutable: La llengua dels valencians és el valencià. (...) Si estem contents del nostre país, si ens plau el nostre i el nostre idioma és el valencià: en ell devem de parlar...

Sanchis Guarner, M: “La llengua dels valencians”; València, 1933; pàgina 9.
En la 4ª edició (1972) diu “Som valencians i el nostre idioma és el valencià; en ell devem parlar i en ell devem escriure”.

¿1934?. València

Copiem del llibre “Els treballs de Persiles i Segismunda”.

Prop de València arribaren, ahon no vullgueren entrar per a excusar les ocasions de detindres;... i principalment els alabaren la gentilesa de les seues dones i la seua extremada netedad i graciosa llengua, amb la que sols la portuguesa pot competir en ésser dolça i agradívola”

Este es el concepte que a Cervantes el princep de la literatura castellana, li mereixia València les dones d’esta terra i l’idioma valencià”

Arlandis Corral, Lisard: “Els tres peixets” “Contes infantils” publicats pel “Centre d’Actuació Valencianista”, València, ¿1934?

¿1934?. València

INDICACIONES ORTOGRAFICAS VALENCIANES

Per a facilitar la llectura d’estos contes als infants que coneguen poc l’ortografia i fonètica valencianes...

Reig, J.: “El flautista encantat”. Edicions del “Centre d’Actuació Valencianista”, València, ¿1934?, pàg. 1

¿1935?. València

INDICACIONES ORTOGRAFICAS

Com que el nostre idioma valencià no es ensenyat oficialment i hi ha infants que coneixen poc l’ortografia i la fonètica...

Sansabas i Serrano, J.: “El xiquet de pedra”. “Publicacions de l’Associació Protectora de l’Ensenyança Valenciana”, València, ¿1935?, pàg. 1

1935. València

*Premi de 50 pts. al millor treball sobre “Monolingüisme **valencià** a les escoles primàries”. Fon concedit al soci de l’entitat (L’Associació Protectora de l’ensenyança valenciana) senyor Primitiu Gómez Senent, de l’escola de Magisteri.*

Butlletí de la “Associació Protectora...”, època 2ª, any 1, nº 1; pàg. 4., Setembre, 1935

1936. Abril, 9, L’Alcúdia de Carlet.

*I per al qui escriu en **valencià** i no fa tots els possibles per escriure bé, jo tinc un qualificatiu apropiat que no el dic per respecte als que em llixquen*

Bauset, Josep A.: “Impressions”. En *Acció* nº 94, València, 4-IV-1936

1936. Juny, 15. València

*El senyor Nicolau Primitiu en nom del senyor Carles Salvador presentà una proposta per a que es celebre solemnement l’entrega dels títols de professor lliure de **Llengua valenciana** als qui han professat el curset, acordant-se així per unanimitat...”*

Acta de la Junta de Govern del “Centre de Cultura Valenciana” 15-VI-1936, fol. 44

1937. Giner, València

*“En Enero ofertaba un “curset de **llengua valenciana**” dirigido a maestros y empleados del Estado, de la Provincia y del Consell Municipal de dos meses de duración y acordaba la cooficialidad de los idiomas **valenciano-castellano**, así como el uso del primero en la administración del Consell”.*

*“Un paso más lo dio el Ministro Jesús Hernández, una vez establecido el Gobierno en Valencia, decretando, a instancias personales de Josep Renau... la creación de una cátedra de **Lengua y Literatura Valenciana** en el recién creado Instituto de Segunda Enseñanza Lo Pallete...”*

Ruiz Rodrigo, C.: “Política y Educación en la II República”, pàg. 77.

1937. Novembre, 24. Castelló

*...el 24 d’aquell mes una ordre ministerial... acordava l’establiment a l’Institut de Castelló de la Plana d’ “una Càtedra de **llengua valenciana**, de assistència voluntaria para los alumnos de Bachillerato”*

Aznar, M- Blasco, R.: “La política... p. 181.

1945. Març. València

*¿Cavallers, qui ha dit que no
se pòt escriure i parlar
en **valencià** net i clar,
com sempre, en esta ocasió?
Per nostra satisfacció
l’autoritat que trevalla
per guanyar esta batalla*

*de la pau, al pòble va,
I es plau de que en **valencià**
Siga el “llibret de la falla”!
I en **valencià**, cavallers,
Qu'es la llengua insuplantable
D'esta festa inestroncable...*

Introducció al “Elogi del “Llibret de Falla” dels carrers Erudit Mayàns, Pintor Salvador Abril, Avda. José Antonio y San Valero (1945)

1955. València

*Martínez Vidal demostra un coneiximent exacte de la mentalitat infantil, i els seus contes poden posar-se sense perill en mans dels nens, que tindran ocasió de llegir en **llengua valenciana** narracions que els han de resultar interessants a l'ensem que educatives.*

Beüt Belenguer, E: Pròlec de la narració “*Els somnis de Jordiet*” (de L. Martínez Vidal); Col. *Sicania*, València, 1955

1959. València

*L'idioma **valencià** continua essent la llengua materna d'una gran majoria de valencians a tota l'extensió de l'antic Regne, i per a completar la seua plenitud d'existència sols falta que s'implante el seu ensenyament a les escoles primàries...*

Igual Úbeda, A.: *Història de lo Rat Penat*, València, 1959; pp. 28-29

1961. València

*“... el maestro de primera enseñanza comprende que no siendo obligatoria la enseñanza de la lengua **valenciana**, ésta se halla en trance de desaparecer...”*

----- En “*Valencia Cultural*”, nº 17, pàg. 6

CITES EN PORTADES (LLIBRES I FOLLETS)

- Sempere**, Andreu: *Grammatica Valenciano-Latina*; València, 1546..
- Resa**, Joan de: *Vocabulario castellano-valenciano*. Inclòs en l'edició de les obres de Ausias March en valencià (Valladolid, 1555).
- Marti de Viciàna**, Rafel: *Libro de Alabanças d'las Lenguas Hebrea, Griega, Latina, Castellana y Valenciana*; València, 1574.
- Morla**, Pere Jacint: *En alabança del autor del libro. Romance en idioma valenciano...* Dins de: “*Memorias de los sucesos particulares de Valencia, y su reino en los años(...), tiempo de peste*”; de Fra Francesc Gavalda; València, 1651.
- Ros**, Carlos: *Practica de Ortographia, para los dos idiomas Castellano, y Valenciano*; València, 1732.
- Ros**, Carlos: *Epitome del origen y grandezas del idioma Valenciano*; València, 1734.
- Ros**, Carlos: *Tratat de adages y refranys valencians, y practica pera escriure ab perfecciò la lengua valenciana*; València, 1736.
- Ros**, Carlos: *Norma breve de cultura, y politica de hablar, para el idioma castellano; aunque servirá tambien para el valenciano, y otros*; València, 1737.
- Ros**, Carlos: *Breve diccionario valenciano-castellano*; València, 1739.
- Ros**, Carlos: *Breve explicacion de las cartillas valencianas*; València, 1751.
- Ros**, Carlos: *Qualidades, y blasones de la lengua valenciana*; València, 1752.
- Ros**, Carlos: *Diccionario valenciano-castellano*; València, 1764.
- Anònim**: *Colóqui trilingüe ó Colòqui entreverát de valencià y castellá y uns cantonets en lletí, entre Macià el Parlador y l Mestre Descòla dun Pòble de Lhòrta de Valencia*; València, 1809.
- **Sanelo**, Manuel: *Diccionario Valenciano-Castellano*; 1810 aprox. (Inèdit fins 1960 aproximadament)
- Pastor Fuster**, Justo: *Breve vocabulario valenciano-castellano, sacado de varios autores por...*; València, 1827.
- Salvá**, Vicente: *Voces valencianas que ignoro tengan una correspondencia exacta en castellano*. Dins de: “*Compendio de Gramática Castellana*”; València, 1838. Citat per J. Ribeles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 569.

–**Lamarca i Morata**, Lluís: *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*; València, 1839 (2^a de. 1842)

–**Blat i Blat**, Agustín: *Idea del limosin ó sea la lengua valenciana comparada con otros idiomas*; València, 1846.

–**Escrig i Martínez**, José: *Diccionario valenciano-castellano*; València, 1851.

–**Brusola**, José: *El amic dels llauradors ó aforismes rurals. (Composts en catalá y castellá per D. Narcís Fagés de Romá (...) y traduïts al valensiá per un Amic dels Llauradors*; València, 1853.

–**Bernat i Baldoví**, José: *Lo Virgo de la Vicenta y l'Alcalde de Favara. Comedia en un acte y en vers, publicada l'any 1854 en vulgar valencià, ara novament catalanitzada per un revolucionari del 1854*; Benimamet. S.a.

–**Lladró i Malí**, Ramón: *A falta de buenos, ó Rafela la filanera. Choget escrit en dialecte valensiá en un acte y en vers, orichinal de...*; València, 1855. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 340.

–**Altet i Ruate**, Benet: *Sen Vicent. Poèma en valenciá*; València, 1855

–**Altet i Ruate**, Benet: *Deu y lo nom. Ensayo de monosílabos valencianos*; València, 1858 (segona edició).

–**Bernat i Baldoví**, Josep: *Cheroni y Bartoleta ó la Viuda y el Escolá. Tonadilla popular traduïda lliurement al dialecte valenciá...* València, 1860

–**Escalante i Mateu**, Eduardo: *El Déu, Dénau y Noranta. Comedia de un acte en valencia y en vers, orichinal de...*; València, 1861. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 272.

–**Ariño**, Rafael: *Un héroe de Cochinchina. Comedia en un acte en valencia y en vers*; València, 1863

–**Rosanes**, Miquel: *Miscelánea que comprende 1º un vocabulario Valenciano-castellano. 2º apuntes para facilitar la enseñanza de la gramática...*; València, 1864.

–**Escalante i Matheu**, Eduardo: *La Sastreseta, pesa en un acte en valensiá y en vers, orichinal de...*; València, 1867. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 271.

–**Cabrera**, José María: *Vocabulario valenciano-castellano, ó colección de todas aquellas voces valencianas de más difícil equivalencia y que mas difieren del castellano*; València, 1868.

–**García Capilla**, José: *El Alcalde de Meliana. Comedia en un acto y en verso, en dialecto valenciano, original de...*; València, 1871. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 304.

–**Faubel i Mora**: *El Senserro de Moncá. Parodia en dos actes y en vers valensiá; imitació de un atra catalana, per...*; València, 1872. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 291.

– **Iranzo**, Victor i **Gómez**, Zacarias: *Amor de l'ánima. Quisi-cosa en valenciano, escrita espresamente para la función dedicada a nuestro amigo...*; València, 1872. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...* Tom IV, pàg. 318.

–**Torromé**, Leandro: *Les Choyes de Roseta. Drama en tres actes y en vers escrit en catalá per don Serafi Pitarra (Frederich Soler) y traduit y arreglat á la escena y constums valencianes per (...) Estrenat en (...) á benefíci del traductor...* ; València, 1874. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 588.

–**Frenera**, Cayetano: *La perla de la Illeta ó els carlistes en Vinaroz. Comedia en tres actes y en vers valensia (com se parla en Vinaroz).*; Castellón, 1875. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 297. Nota: esta obra también es atribuida por Ribelles a: Tressarra, Cayetano (Tom IV, pàg. 594).

–**Vives i Azpiroz**, Rafael: *Entre amics no cal tovalles. Jugete cómico en dialecto valenciano y en verso de...*; València, 1877. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 613.

–**Vives i Azpiroz**, Rafael: *Qui Canta, plora. Pieza en un acto en dialecto valenciano y original de...*; València, 1877. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 614

–**Bernat i Baldovi**, Chusep i **Bonilla**, M: *La Donsayna. Colecció de música alegre y divertida en solfa valenciana...* ; València, 1877. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 479 (secció periòdics).

–**Puig i Torralva**, José M^a.: *Ensaig de ortografia valenciana*. [Treball premiat per lo Rat-Penat en els “Jochs Florals” de 1880. Queda inèdit al morir l'autor]. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 516.

-**Olmos Genovés**, Vte.: *Catalech descriptiu de les obres impreses en llengua valenciana, des de 1701 fins 1880*; València

–**Vives i Ciscar**, Josep: *Los diccionarios y vocabularios valencianos*; València, 1882.

–**Alapont i Rosell**, Vte.: *El Santo fingido. Sainete arreglat al dialecte valenciá en vers*; València, 1882.

–**Alapont i Rosell**, Vte: *Un páparo estant de guardia. Choguet en un acte y en vers, en dialecte valenciá, traduit del castellá per...* València, 1882.

–**Puig i Torralva**, José M^a.: *Historia Gramatical de la llengua llemosina-valenciana*. [Treball premiat per lo Rat-Penat en els “Jochs Florals” de 1883. Queda inèdit al morir l'autor]. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía*, Tom IV, pàg. 516.

–**Llorente**, Teodor: *Arros en fesols y naps (en valenciá vulgar)*. Poesia incluída en el seu “Llibret de Versos”; València, 1885. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 395.

–**Palanca i Roca**, Francisco: *Biblioteca de la Moma. El capital y el treball. Problema social escrit en Valensiá tal como hui es parla, desarrollat en forma dramática, en un acte y en vers, orichinal de...*; València, 1885. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 437.

–**Equilaz i Yanguas**, Leopoldo de: *Glosario etimológico de las palabras españolas (castellanas, catalanas, gallegas, mallorquinas, portuguesas, valencianas y bascongadas) de origen oriental...*; Granada, 1886.

–**Llombart**, Constantino [director]: *Ensayo de ortografía lemosino-valenciana* [dins de la tercera edició del “Diccionari” de José Escrig]; València, 1887.

–**Palanca i Roca**, Francisco: *Lo Romancer Valenciá. Giqueta galeria de cuadros de costums pupulars valencianes (...) seguint despuix una colecció de poesies diverses (...) escrites tant en castellá com en valenciá, titulada Troços y Mosos ó ensisam de totes herbes, per...*; València 1888. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 444.

–**Lladró i Mallí**, Ramón: *A deshora de la nit. Sainete escrit en valenciá y en prosa y vers orichinal de...*; València, 1888. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 338.

–**Marti i Gadea**, Joaquin, Rdo.: *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano*; València, Imprenta J. Canales, 1891.

–**Ferrando**, Jusep: *El dicharachero, choguet valenciá en un acte i en prosa*; València, 1891

–**Marti i Gadea**, Joaquin, Rdo.: *Caps y senteners ó brosa casera mesclada en retalls de sastre, versos de pipa y fona, y algunes cansons á la valenciana y castellana; tot tret d'ahon estava per...*; València, 1892. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...* Tom IV, pàg. 408.

–**Nebot i Perez**, José: *Apuntes para una gramática valenciana popular*; València, 1894.

–**Bodría Roig**, Joseph: *Roselles. Poesies valencianes* ab un prólech de D. Jeroni Forteza; València, 1895.

–**Bodría**, Josep: *Fulles seques. Aplech de versos valencians*; València, 1900.

–**Ribelles Comín**, Josè.: *Bibliografía de la Lengua Valenciana*. Obra premiada en 1905 i publicada en dades diverses (IV Vols. (Madrid), entre 1915-1978)

–**Vives**, Fr. Pedro: *Catecisme de la doctrina cristiana (...) Edició valenciana-castellana...*; València, Imp.i Lit. de Joseph Ortega; 1907.

- **Bernat i Baldoví, J.:** *Cheroni y Bartoleta ú la Viuda y el escolà - Tonadilla popular traduida lliurement al dialecte valencià per.....*; Impr. Máximo Juan, Sueca, 1908
- Fullana Mira, Luis:** *Estudi sobre filologia valenciana*; València, 1908
- Martí i Gadea, Joaquín:** *Vocabulario Valenciano-Castellano en secciones*; València, 1909.
- Nebot i Perez, José:** *Tratado de Ortografía Valenciana-clásica*; València, 1910.
- Genovés i Olmos, Eduardo:** *Catalech descriptiu de les obres impreses en llengua valenciana desde 1474 fins 1700*; València, 1911.
- Ribelles Comín, Josep:** *Elogi de la llengua valenciana*; Barcelona, 1914.
- Martí i Gadea, Jogim:** *Vocabulari monosilábich Valencia-Castella*, València, 1915.
- Fullana i Mira, Lluís:** *Gramática elemental de la llengua valenciana*; València, 1915
- Pascual i Beltrán, Buenaventura:** *El valenciano en las escuelas y en la vida social*; Xàtiva, 1918.
- Ortín Benedito, Bernat:** *Gramática Valenciana*; València, 1918.
- Valentin i Torrejon, Fausti:** *La llengua valenciana i l'Ajuntament de Valencia*; [¿Barcelona?], 1918.
- Salvador i Gimeno, Carlos:** *L'idioma valencià a les escoles*; València, 1919.
- Ruiz de Lihory, José (Barón de Alcahali):** *Cuentos y llegendes. Colección de cuentos escritos en valenciano y publicados por (...), que nació en 1852 y murió el 20 de enero de 1920.* Sense any ni lloc; Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 567.
- *Llibret de la Falla/ dels carrers de/ Espartero i Guillem de Castro/ Escrit en valencià vulgar, d'eixe/ que parlen els/ jambets quant/ chüen a mataes...* Citat per J. Ribelles: *Bibliografía*, Tom V, pàg. 437.
- Fullana Mira, Lluís:** *Vocabulari Ortografic Valencia-Castella*; València, 1921.
- Fullana Mira, Lluís:** *Compèndi de la Gramática Valenciana*; València, 1922.
- Alberola, E i Péris, M:** *Refraner valencià*; València, 1928
- Rubert Candau, B.:** *Cançons a la llengua valenciana* (Poema), València, 1928
- Revest Corzo, Lluís:** *La llengua valenciana*; Castelló, 1930
- Fullana Mira, Lluís:** *Ortografía valenciana*; València, 1932

- Salvador**, Carles: *Vocabulari Ortogràfic Valencià*; València, 1933
- *Normes d'ortografia valenciana*; València (Ajuntament de València. Festa del Llibre), 1933
- Salvador**, Carles: *Ortografia Valenciana amb exercicis pràctics*; València (1934) (Hi ha una edició de 1937)
- Salvador**, Carles: *Morfologia Valenciana amb exercicis pràctics*; València (1934)
- Primitiu**, Nicolau: *La llengua valenciana a l'escola*; València, Imp. Vt. Cortell, 1936
- Sanchis Guarner**, M.: *Gramàtica valenciana*; València, 1949 (Edit. Torre)
- Salvador**, Carles: *Gramàtica valenciana*; València, 1951 (hi ha diverses edicions)
- Ferrer Pastor**, Francesc: *Diccionari valencià de la rima*; València, 1956

ARTÍCULS I CONFERÈNCIES

–**Almela, J.** Antº: “Lengua **valenciana**”. En la Sección de Literatura de *Liceo Valenciano* nº 3; València 16-1-1841, pp. 17-19.

–**Nebot, José:** ”Apuntes para el estudio de la lengua **valenciana**”. *Revista de Castellón*; Castellón, 1881-1884. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...* Tom IV, pàg. 494.

–**Vilanova, D. F.:** “Estudio crítico de un opúsculo de Viciana” [Contiene además: “Relaciones de adverbios valencianos, según Bay”; “Palabras griegas del **valenciano**, según Viciana”; “Palabras hebreas del **valenciano**, según Escolano y Viciana”; “Voces árabes del **valenciano**, según Torrijos” y “Formas arábicas del latín admitidas en el **valenciano**”]. *Revista de Castellón*; Castellón, 1881-1884. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 494.

–**Esteve, Antonio:** “Vocabulario **Valenciano**-Castellano de los peces que se crían en las costas españolas del Mediterráneo y en los ríos y lagos del reino de Valencia” (Es una adaptació de l’obra del Dr. Rafael Sisternes y Fonserè). En *El Archivo*, T. II, quadern VII; 1888. En el més de març es publicà el “Vocabulario Castellano **Valenciano...**”.

–**Martí i Gadea, Joaquín, Rdo.:** “Sobre la escritura del idioma **valenciá**”. Dins de: “*Ensisám de totes herbes ó ensart de cansóns valencianes y castellanés, refrans, dichos ó sentencias, endevinalles, brindis, coloquis...*”; pp. 308-320; València, 1891. Citat per J. Ribelles Comín: *Bibliografía...*, Tom IV, pàg. 411.

–**Nebot, José:** “Algo sobre ortografía **valenciana**”. En *Almanaque de Las Provincias*, 1897; València, 1896, pp. 281-283.

–**D’Abadal, R.:** “La llengua **valenciana**”. En “Catalunya a Valencia”, (Barcelona), 1907, pp. 20-21

–**Ramón Climent, Robert:** “La parla **valenciana**”. En *La Nostra Terra* nº 3, Castelló, Novembre, 1913; pp. 2-3.

–**Martín Mengod, J.L.:** “¿Debe imponerse el estudio del **valenciano**?”. Articul en *Diario de Valencia*, 11-VIII-1918

–**Fullana Mira, Ll.:** “Por la lengua **valenciana**”. Articul en el *Diario de Valencia*, 19-VIII-1918. Hi ha una segona (30-VIII) i una tercera (14-IX) rèplica en els dies següents

–**Martín Mengod, J.L.:** “Fundamentos de la humilde opinión de un simple periodista, acerca del **valenciano**”. Articul en *Diario de Valencia*, 23-VIII-1918

–**Martín Mengod, J.L.:** Por la lengua **valenciana** (Al Rvdº P. Luis Fullana, F.O.M.). Articul en *Diario de Valencia* de 7-IX-1918

–**Salvador Gimeno, Carles:** “L’idioma **valenciá**. Experiment”. En *B.S.C.C.* nº 23, març 1922; pp. 89-93.

-**Nicolau, Vt. i Navarro, A.**: “El **valencià** en l’escola”, Ponència resumida en *El Crit de la Muntanya* n° 7, 15-VIII-1922

----- “La cooficialitat del **valencià**”. En *El Crit de la Muntanya* n° 9; València, 15-X-1922, pàg. 2

----- “El **valencià** en el bisbat de Tortosa”. En *El Crit de la Muntanya* n°10; València, 15-XI-1922, pàg. 2. També en el n° 13, 15-II-1923, pàg. 3 i en el 14, 15-III-1923, pàg. 3

-**Fullana, Ll.**: “Evolució fonogràfica de la llengua **valenciana**”. En *Germania* n° 10; València, 1-IX-1925, pàg. 5. També en el n° 11, pàg. 4, n° 12, pàg. 10, n° 13, pàg. 4, n° 14, pàg. 4, n° 15, pàg. 4, n° 16, pàg. 1, etc. fins a 15 articles

-**Pascual Beltrán, Ventura**: “El **valencià** en les escoles, I”. En *Germania* n° 11, València, 15-IX-1925

-**Sola, E.**: “Sobre la conservació del idioma **valencià**”. En *Germania* n° 11; València, 15-IX-1925, pp.3-4

- ----- “Concurso Infantil de Lectura **Valenciana**” (organitzat per *Lo Rat Penat*) En *Las Provincias* de 13-I-1932, pàg. 6

-**Galiana, Josep E.**: “Concurs infantil de lectura **valenciana**” (Crònica de la festa). En *Germania* n° 18; València, 1-I-1926, pp. 6-7

Bayarri, J.M.: “Curset de **Llengua Valenciana**”. En la *Memòria de la I Setmana Cultural Valenciana*, (24 al 31 juliol, 1932; València, 1932

- ----- “Conversa pedagògica: **L’idioma valencià** a les escoles”. En la *II Setmana Cultural Valenciana*; València, 26-II- 1933

-**Gómez Senent, Primitiu**: “L’ús de la llengua **valenciana** a l’escola”. En *Acció* n° 9, pàg. 4; València, 7- VII- 1934

-**Andrés Cabrelles, R.**: “El camí nou” (comèdia); *Galeria d’obres valencianes*. Porta unes “Normes elementals d’**ortografia valenciana**”; València, 1934

-**Gómez Senent, P.**: “Monolingüisme **valencià** a les escoles primàries”. Treball premiat en els Jocs Florals de 1935

--- “El **valencià** i el seu ús en l’escola”. En *Acció* n° 94, pàg. 5; València, 14-II-1936

-**Ribera Coll, P.**: “La llengua **valenciana** y los centros docentes”. En *Jornada*, secció *Pido la palabra*; València, 23-VIII-1966

-**Miquel, Vt.**: “La enseñanza del **valenciano** y la recomendación de la UNESCO”. En *Jornada*, 16-IX-1966

-**Sorribes**, Vt.: “La enseñanza del **valenciano**”. En *Jornada*, València, 19-IX-1966

-**Miralles**, V.: “Nuevo planteamiento a la iniciativa sobre el **valenciano**”, En *Jornada*, València, 4-X-1966